

עודפים: דטוקסיפיקציה בימי הביניים

■ הלנה פבילינ PhD תרגום: ד"ר משה נחמני

גלנוס

רמב"ם

אבן סינא

הרפואית השלמה של הרמב"ם, אלא מרשמים תכליתיים המותאמים לצרכיו הייחודיים של המטופל. ככאלה, הם מספקים לנו מבט מקרוב על יישום התיאוריה בחיי היום-יום.

2. עודפים - מהם?

אבן סינא מגדיר עודפים כדלהלן:

"נוזל-גוף, או ליחה, היא אותה לחות נוזלית של הגוף, שאלה מנתמר המזון שלנו. ליחה בריאה או טובה (בין שהיא קיימת במזון בצורה טהורה ובין אם ממוזגת) ניתנת להתמרה (transformation) לחומר-גוף ממש, בעצמה או בשילוב עם משהו אחר. [...] השארית שלה, העודף, מכונה ליחה בלתי-בריאה או ליחה רעה. היא מנוגדת ל[ליחה] המזכרת מבחינת יכולתה להתמרה [= היא לא ניתנת להתמרה לחומר-גוף ממש]."¹ (Gruner, 1930, p. 77)

לפי גלנוס, כל הדברים, לרבות גוף האדם, תרופות ומחלות, מורכבים מארבעת היסודות (אש, אדמה, אוויר ומים) שבהם מתגשמות ארבע האיכויות (חום, קור, יובש ורטובות).² (Johnston, 2006, p. 19; Gruner, 1930, p. 34) ה'מזגים' ('complexions') הם צירופים שונים של איכויות אלו.

(Pennella and Hall, 1973, p. 284; Gruner, 1930, p. 57)

הבדלים ביחסי האיכויות השונות בהרכבת המזג - הם הגורמים לבריאות או לחולי. גורמים חיצוניים, כגון האקלים או עונת השנה, גם הם משפיעים על האיכויות (Dols, 1984, p. 12).

ההיפוקרטיוס³, אשר אותו הוא סיכם והרחיב. הוא כלל בו גם את הידע הקיים בבתי-הספר לרפואה של תקופתו, בשילוב תצפיות משל עצמו. התיאוריה הגלנית מאפשרת למעשה להסביר כל תופעה פיזיקלית או רפואית באופן הגיוני ושכלתני, וניתן להוסיף לה בקלות מרכיבים חדשים, כגון תרופות חדשות. טיבה הכוללני והמעשי של התיאוריה הגלנית היווה מסגרת מתאימה להתפתחויות עתידיות. לכן, הרפואה הערבית המסורתית של ימי הביניים, ולאחר מכן הרפואה הלטינית של ימי הביניים, למרות שהתבססו על רעיונותיו של גלנוס, לא היו מקובעות: התקיים בהן תהליך מתמשך של ברירה וארגון מחדש בתוך המסורת

(Paavilainen 2009, pp. 325-337) ניתן לראות זאת בבירור כאשר משווים את אוסף כתביו של גלנוס אל מול ממשכיו דרכו, אבן סינא ורמב"ם.

ההיקף העצום של כתבי גלנוס עודד את המחברים שבאו אחריו לערוך באופן שיטתי את כתביהם כספרי הדרכה שימושיים (handbooks). אחד המדריכים המפורסמים ביותר מסוג זה היה "הקאנון של הרפואה" (Kitab al-Qanun fi'l-tibb), שנכתב ע"י אבן סינא במאה העשירית, בפרס. בקאנון מוצגים ההיבטים התיאורטיים של סוגיית ה'עודפים' באופן שלם ומרוכז יותר מאשר בכתביו המקוריים של גלנוס, וכן מספר מרשים של תרופות חדשות לטיפול בעודפים.

לעומת זאת, חלק גדול מכתביו הרפואיים של הרמב"ם נכתבו כיעוץ רפואי (consilia)⁴ למטופל יחיד. הם אינם כוללים את התיאוריה

"על מנת למנוע מחלות, הם [=המצרים] דואגים לבריאותם הגופנית באמצעות חוקנים, צומות וסמי הקאה, לעתים מדי יום ולעתים במרווחים של שלושה-ארבעה ימים. לדבריהם, החלק הארי של המזון המוכנס לגוף הוא בבחינת מזון עודף, ומהעודף הזה נוצרות מחלות; לכן הטיפול שהוזכר זה עתה - הרחקת ראשית המחלה - סביר ביותר שייצג בריאות."⁵ (דיווחו סיקולוס, "ספריית ההיסטוריה", ספר 1, 82: 2-1).

"אלה הם דרכי חייהם: הם משתמשים בתרופה לשלשול שלשה ימים רצופים בכל חודש, ודואגים לבריאותם על-ידי הקאה וחוקן. הם מאמינים כי בעקב המאכלים הזנים באות כל המחלות על בני-האדם."⁶ (הרודוטוס, "ההיסטוריות", ספר 11, 2: 77).

רעיון ניקוי הגוף מעודפים כדרך לשימור הבריאות התחיל במצרים העתיקה, והרפואה היוונית המסורתית אימצה אותו (Saunders, 1963, p. 21).

1. מקורות:

גלנוס¹, אבן סינא², רמב"ם³

במאמר זה יידונו רעיונותיהם של שלושה רופאים גדולים מהעת העתיקה ומימי הביניים, בנוגע לעודפים בגוף, להשפעותיהם על הבריאות ולדרכים להרחקתם ו/או למניעתם.

עודפים (superfluities) היוו חלק חשוב בתיאוריה הרפואית המקיפה של גלנוס - תיאוריית ארבע הליחות. את שיטתו הרפואית (Siegel 1968; 1970; Pennella and Hall 1973) הוא ביסס על אוסף הספרים הרפואיים "הקורפוס